

کنفرانس ملی معماری، عمران، شهرسازی و افق های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب

شماره مجوز نمایه
۹۹۲۰۰-۱۹۶۲۶

جمهوری اسلامی ایران
فناوت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه هنر اسلامی تبریز

برگزار کننده: دانشگاه هنر اسلامی تبریز

CERTIFICATE گواهینامه

Verification Code : FA-P-1870
System Address : www.icacu.ir

گواهینامه پذیرش، چاپ و ارائه مقاله

سرکار خانم / جناب آقای یاسمین میری، محدثه عمرانی، سارا گلستانی، حامد کامل نیا

بدینوسیله گواهی می گردد مقاله جنابعالی تحت عنوان:

زمینه گرایی در معماری بعد از انقلاب اسلامی در ایران

با توجه به نظر کمیته داوری کنفرانس ملی معماری، عمران، شهرسازی و افق های هنر اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب جهت چاپ در مجموعه مقالات کنفرانس مورد پذیرش قرار گرفته و در این کنفرانس که در تاریخ ۶ خرداد ماه ۱۴۰۰ توسط دانشگاه هنر اسلامی تبریز و با نمایه و مجوز رسمی برگزاری از پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به شماره ۹۹۲۰۰-۱۹۶۲۶ برگزار شد ارائه گردیده است. موفقیت روزافزون شما را در عرصه های دانش و پژوهش از درگاه احدیت مسئلت می نمایم.

با تقدیم احترام
دکتر فرهاد آخوندی
دبیر اجرایی کنفرانس

با تقدیم احترام
دکتر آریتا بلالی اسکویی
دبیر علمی کنفرانس

National Conference on

ARCHITECTURE,
Civil Engineering, Urban Development

Horizons of Islamic Art in the Second Step of Revolution Statement

www.ICACU.ir

زمینه‌گرایی در معماری بعد از انقلاب اسلامی در ایران

یاسمین میری^{۱*}، محدثه عمرانی^۲، سارا گلستانی^۳

حامد کامل نیا^۴

۱- دانشجو کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد ya.mirihakim@mail.um.ac.ir

۲- دانشجو کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد mohaddeseomrani@mail.um.ac.ir

۳- دانشجو کارشناسی ارشد معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد saragolestani@mail.um.ac.ir

۴- دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه فردوسی مشهد kamelnia@um.ac.ir

چکیده

از دیرباز توازن میان بنا و زمینه را امری ضروری برای تقویت شاخصه‌ها و کیفیت‌های مکانی می‌دانستند. از گذشته طراحان دانسته و ندانسته به زمینه و مولفه‌های آن در طرح‌های خود توجه داشته‌اند. زمینه‌گرایی الگویی برای انتقال داده‌های عینی و ذهنی در زمینه، به صورت نمود عینی در اطراف ما است. معماری زمینه‌گرا نه تاکید بر تقلید دارد و نه مانع از نوآوری و خلاقیت است. توجه به اصول زمینه‌گرایی ما را در بهبود ساخت بنا و ارتباط بیشتر با افراد و عدم آشفتگی شهر کمک میکند. در ایران نیز توجه به معماری زمینه‌گرا با توجه به زمینه‌های غنی تاریخی، فرهنگی و زیست-محیطی احساس می‌شود و راهکاری مناسب برای خلق معماری هویت‌مند است. این امر طی فرایندی منعطف و پویا با جامع‌نگری به ابعاد مختلف به تقویت کیفیات محیطی در ابعاد مذکور و پایداری محیط می‌پردازد. در ابتدا با تکیه بر مطالعات کتابخانه‌ای به مفهوم زمینه‌گرایی و استخراج چهار بعد اصلی زمینه‌گرایی، که شامل بعد کالبدی (به شکل کل از قبل موجود)، بعد تاریخی (به میزان و نظم رابطه اجزای شهر در طول زمان) و، بعد اجتماعی-فرهنگی (ارزش‌ها و اهداف مشترک) و بعد زیست محیطی (کمترین ناسازگاری و مغایرت بنا با محیط طبیعی پیرامون) و سپس به مولفه‌های هر بعد پرداخته شده است. این پژوهش در نظر دارد با مطالعه منابع موجود و همچنین تحلیل نمونه‌های موردی مطرح در این خصوص، به نحوه ارتباط طرح با زمینه در انواع ابعاد زمینه‌گرایی بپردازد.

واژه‌های کلیدی: زمینه، زمینه‌گرایی، ابعاد زمینه‌گرایی، معماری بعد از انقلاب ایران

۱- مقدمه

چالش برخورد یک اثر جدید با زمینه از دهه ۷۰ میلادی به یکی از دغدغه‌های اصلی طراحان شهری و معماران تبدیل شده است. زمینه، مفهومی بسیار انعطاف‌پذیر بوده که از مقیاس‌های کلان و ارزش‌های معنوی انسان تا مقیاس‌های خرد معماری در کیفیات عملکردی را دربرمی‌گیرد. برخی توجه به زمینه‌گرایی را به عنوان نوعی دیدگاه طراحی متشابه با زمینه دانسته و برخی دیگر این دیدگاه را متقابل با نبودن دانسته و توجهی به آن ندارند. از آنجایی که زمینه‌گرایی به ویژگی‌های یک مکان اشاره دارد. از آنجایی که طبق دیدگاه کرمونا مکان متشکل از کالبد، معنا و فعالیت بوده است [۱]. بنابراین واضح است که زمینه‌گرایی نیز به تداوم ارزش‌های اجتماعی و معنایی یک مکان در کنار توجه به ارزش‌های کالبدی توجه دارد. بعد از انقلاب اسلامی در ایران، جامعه نیازمند نوعی تفکر برای معماری هویت‌مند است. زمینه‌گرایی با توجه به ویژگی‌هایی که در ابعاد مختلف خود دارد می‌تواند پاسخ مناسبی به این نیاز باشد، به همین دلیل بررسی زمینه‌گرایی در

معماری این دوره ضرورت می‌یابد. این پژوهش در نظر دارد با مطالعه منابع موجود و همچنین تحلیل نمونه‌های موردی مطرح در این خصوص، به نحوه ارتباط طرح با زمینه در انواع ابعاد زمینه‌گرایی بپردازد و در آخر به این نتیجه برسد که چگونه می‌توان به وسیله زمینه‌گرایی به معماری هویت‌مند بعد از انقلاب اسلامی دست‌یافت. با توجه به مطالب مطرح شده، سوالات پژوهش حاضر این‌گونه تبیین می‌شوند که به چه میزان به زمینه‌گرایی در معماری دوره بعد از انقلاب ایران توجه شده‌است؟ در معماری دوره بعد از انقلاب ایران بیشتر به کدام ابعاد زمینه‌گرایی پرداخته شده است؟ چگونه مؤلفه‌های مطرح در زمینه می‌تواند بر وجوه مختلف طراحی معماری تاثیرگذار باشد؟ در ابتدا، با بررسی ادبیات پیرامون این مفهوم، به معیارهایی جهت ارزیابی زمینه‌گرایی در ابعاد مختلف آن دست‌یافته و در ادامه میزان تاثیرگذاری هریک از زیرمجموعه‌های ابعاد زمینه‌گرایی را در این دوره از معماری معاصر ایران می‌کنیم.

۲- روش تحقیق

روش این تحقیق از نوع تحقیقات کیفی و تحلیل محتوا است. در این مطالعه پس از جمع‌آوری داده‌ها به روش کتابخانه‌ای است. با استفاده از ادبیات موضوع مؤلفه‌های ابعاد مختلف زمینه‌گرایی در نمونه‌های موردی‌ای که جهت تحلیل نحوه تعامل آن‌ها با زمینه طراحی‌شان انتخاب گشته‌اند، بررسی می‌شود.

۳- واژه شناسی

در ادبیات معماری معاصر رویکردهای مختلفی در برگزیده چالش رابطه فرهنگ و معماری هستند [۲]. انواع این رویکردها مانند منطقه‌گرایی، زمینه‌گرایی، سنت‌گرایی و غیره، از منظر اجتماعی، پیوند میان زمینه و کاربران محسوب می‌شوند. مرز شناخت بین این رویکردها دارای همپوشانی است و تشخیص راهکارهایی مختص با آن رویکرد، در برخی اوقات، موضوعی چالش برانگیز است. بر همین اساس در ابتدای پژوهش، برای روشن شدن تفاوت برخی از این رویکردها، به اختصار به آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۳-۱- منطقه‌گرایی

منطقه‌گرایی، یکی از رویکردهای معماری است که در تعامل با فرهنگ و بستر فرهنگی قرار داشته و بر لزوم توجه به ویژگی‌های فرهنگی، جغرافیایی و اقلیمی یک منطقه خاص تاکید می‌کند [۳] و معنایی فراتر از توجه کالبدی به ویژگی‌های بارز مکانی دارد [۴]. منطقه‌گرایی فلسفه ارجاعی در برقراری هماهنگی میان مردم، دست‌ساخته‌های آنها و طبیعت است و موضوعی فراتر از سبک‌گرایی و تزئینات است. (کرتیس، ۱۹۸۶ به نقل از [۵] زمانی که رویکرد زمینه‌گرایی از یک منطقه فراتر می‌روند، تبدیل به منطقه‌گرایی می‌شود. منطقه‌گرایی مقیاسی کلان و برون شهری است، و از منطقه‌ای جغرافیایی حکایت دارد که شهر و حومه و حتی دیگر شهرها و روستاهای همجوار را در برمی‌گیرد.

۳-۲- بومی‌گرایی

معماری بومی از حدود سال ۱۹۶۵ توسط رودوفسکی به عنوان بخشی از مباحث نظری در تحقیقات معماری مطرح شد. پاول الیور نیز از نخستین پژوهشگرانی است که در رابطه با تعریف معماری بومی، بررسی رویکردهای وابسته به آن و تبیین گونه‌های معماری مشابه آن‌ها فعالیت نموده است. الیور معتقد است آن‌گونه بناهایی که به یک مکان متعلق هستند و گویشی محلی و منطقه‌ای را نمایان می‌کنند، اغلب به معماری بومی شناخته شده‌اند و با در نظر گرفتن بار زبان شناسانه بومی، به زبان معمارانه مردم همراه با گویش‌های قومی، منطقه‌ای و محیطی آن تعبیر می‌شود [۶].

۳-۳- سنت گرایبی

در رویکرد سنت‌گرا معماران از زبان غنی معماری تاریخی و یا بومی استفاده می‌کنند و کارهای خود را به گونه‌ای طراحی می‌کنند که شامل قواعد، تکنیک‌ها و ملزومات آن معماری شود [۷]. سنت‌گرایی از سیمای شهر گذشته الهام می‌گیرد و بر این باور است که توسعه جدید باید با محیط پیرامون رابطه تنگاتنگ داشته باشد. کانون تفکر آنان متوجه محیط شهری است که برای مردم مأنوس باشد [۸]. این رویکرد که در پی ترکیب مهارت‌های سنتی و دانش در ساختمان سازی معاصر است. ارکان معماری سنت‌گرا در شایسته‌ترین شکل خود، پا را از تعریف و تمجید و تقلید معماری سنتی فراتر نمی‌نهد و پاسخی از جنس زمان به معماری سنت سوخته این سرزمین نمی‌دهد [۹]. به نظر آنها هسته‌های تاریخی شهرهای ما جایگزین ناپذیر هستند. عناصر مهمی در طرح شهر موجود است که تاریخ رشد کالبدی شهر را نشان می‌دهد.

۳-۴- زمینه و زمینه‌گرایی

زمینه‌گرایی، به عنوان یک مفهوم بسیار با اهمیت در تمامی رشته‌ها است که برگرفته از فلسفه اندیشه متنی است [۱۰]. این مفهوم، به معنای بررسی هر چیز در بستر قرارگیری آن است. در دیکشنری آکسفورد، زمینه را به عنوان مجموعه شرایط یا واقعیاتی معرفی می‌کند که یک رویداد، شرایط یا ایده را چنان دربر می‌گیرد تا به طور کامل درک شود. [۱۱] در فرهنگ فارسی معین، زمینه به معنی سطح هر چیز، متن چیزی از قبیل پرده نقاشی و غیره (فرهنگ فارسی معین). در لغت‌نامه دهخدا به سطح هر چیز غیر از اشکال و صور آن تعریف شده است [۱۲]. این واژه از ریشه لاتین contextus که خود از واژه لاتین context به معنای زمینه و فعل آن contexere به معنای درهم بافتن و در هم تافتن است، گرفته شده است (Porter 2004, 33 به نقل از [۱۳]). بهتر است معادل فارسی این واژه را هم‌بافت، که به وضعیتی درهم تنیده سه بعدی اشاره می‌کند ترجمه کرد [۱۴]. این درحالی است که زمینه به وضعیتی دوبعدی اشاره می‌کند.

پس از قطعنامه ونیز در سال ۱۹۶۴م. ارتباط با زمینه ارزش جهانی پیدا کرد [۱۵] و بیشتر به شکل جنبش‌هایی برای هم‌ساز و هماهنگ کردن گذشته با زمان حال و بود. در سال‌های بعد شوماخر در مقاله "زمینه‌گرایی: آرمان‌های شهری و دگردیسی‌ها" در سال ۱۹۷۱م معنای آن را بیش از متناسب-سازی با شرایط موجود نمی‌داند [۱۶]. بر اساس گفته‌ی نسبیت باور اصلی در پشت زمینه‌گرایی، هر نوع دانشی است که به زمینه برمی‌گردد به بیان دیگر زمینه، کلید برای فهم هر دانشی است که با آن درگیر است [۱۷]. تفکر زمینه‌گرایانه را می‌توان در مکان‌های مختلف اعم از شباهت‌های شهری تا جزئیات کوچک در محیط‌های داخلی یافت: "مقیاس‌های مختلف زمینه-گرایی را می‌توان در نظر گرفت، از افق شهری گرفته تا جزئیات دقیقه یک فضای داخلی دانست [۱۸].

در معماری نیز، زمینه‌گرایی دیدگاهی است که به ویژگی‌های خاص یک مکان و بهره‌گیری آن‌ها در طراحی معاصر توجه دارد. از آنجایی که طبق دیدگاه کرمونا مکان متشکل از کالبد، معنا و فعالیت بوده است [۱۹]. از این‌رو، زمینه‌گرایی نیز به تداوم ارزش‌های اجتماعی و معنایی یک مکان در کنار توجه به ارزش‌های کالبدی توجه دارد [۲۰]. برخی هدف اصلی این مفهوم را ایجاد ارتباط بین ساختمان با ساختمان، ساختمان با انسان و ساختمان با محیط خود می‌دانند [۱۷] (Johnson, 1994). برخی دیگر آن را طراحی‌ای که به شیوه‌ای فعلی و معاصر نزدیک می‌شود و در عین حال، ضرورت موقعیت‌یابی طرح‌های جدید در نقطه‌های بین طراحی گذشته و آینده برجسته می‌شود، می‌دانند. هرچند از ظهور مباحث زمینه‌گرایی چندین دهه می‌گذرد، هنوز تعریف جامع و معینی از آن موجود نیست؛ از این‌رو بر مبنای موضوع و بستر مورد نظر می‌توان دامنه را با بیان ویژگی‌ها و اصول آن مشخص کرد.

۴- ابعاد زمینه گرایي

در بررسی نظریات اندیشمندان این حوزه، دسته‌بندی‌های متفاوتی برای ابعاد زمین‌گرایی وجود دارد. زمینه‌گرایی به عنوان دیدگاهی که در ابتدا صرفاً ابعاد کالبدی داشته و به تدریج به سمت ابعاد انسانی و فرهنگی و اجتماعی نیز متمایل شده است، بررسی می‌شود. عده‌ای این مفهوم را منحصر به زمینه‌گرایی کالبدی می‌دانند. در بررسی دقیق‌تر در دسته‌بندی ابعاد ارائه شده در جدول ۱، این نکته روشن می‌شود که تفاوت‌ها واژه‌شناسی و مفهومی صرفاً به دلیل تفاوت دیدگاه نسبت به موضوع ایجاد شده است و این دسته بندی‌ها از نظر کلیات و محتوا بسیار به یکدیگر شباهت دارند.

جدول ۱: ابعاد زمینه گرایي (نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	ابعاد زمینه گرایي
۱	هنری هوپ ریده	۱- فرهنگی ۲- تاریخی ۳- بصری
	۱۹۱۵	
۲	سایمون بل	۱- فرمی-بصری ۲- ادراکی-معنایی ۳- تجربی- عملکردی
	۱۹۵۷	
۳	راپاپورت	۱- اجتماعی و فرهنگی ۲- زیست محیطی
	۱۹۶۹	
۴	کوهن	۱- فیزیکی ۲- فرهنگی
	۱۹۷۴	
۵	مریل گینس	۱- فرمی ۲- فعالیتی ۳- اقلیمی
	۱۹۸۰	
۶	کولکوهن	۱- کالبدی ۲- اجتماعی
	۱۹۸۹	
۷	کاپن	۱- فرمی ۲- بصری و احساسی ۳- انسانی و فرهنگی
	۱۹۹۹	
۸	لاشیکا	۱- فیزیکی (طبیعی و انسان ساخت) ۲- غیر فیزیکی (اجتماعی- فرهنگی و تاریخی)
	۲۰۰۵	
۹	تریسی نصر	۱- انسان (غیرفیزیکی: اجتماعی و سیاسی، اقتصادی، فرهنگی) ۲- کالبدی ۳- مصالح
	۲۰۱۵	
۱۰	رضوان	۱- کالبدی ۲- اجتماعی ۳- بیولوژیکی ۴- محیطی ۵- فرهنگی
	۲۰۱۷	
۱۱	تولایی	۱- کالبدی ۲- تاریخی ۳- فرهنگی و اجتماعی
	۱۳۸۰	

در این پژوهش با جمع‌بندی دسته‌بندی‌های ارائه شده، ابعاد زمینه‌گرایی به صورت مشترک در بین صاحب نظران دارای سه بعد کالبدی (بصری، فرمی)، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی (انسانی، فعالیتی) می‌باشد. از سوی دیگر دسته‌ی چهارمی وجود دارد که به‌رغم اینکه در نظریات ابتدایی به اشاره شده است، در سال‌های اخیر مورد توجه صاحب نظران قرار گرفته است. رضوان در سال ۲۰۱۷ دسته بندی برای زمینه‌گرایی ارائه می‌دهد که علاوه بر ابعاد گفته شده دو بعد بیولوژیکی و زیست-محیطی را در بر می‌گیرد. بنابراین می‌توان چهار بعد کالبدی، تاریخی، اجتماعی و فرهنگی و زیست محیطی را از ابعاد اصلی زمینه‌گرایی دانست که در ادامه تفصیلاً مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۴-۱- زمینه‌گرایی کالبدی

یک اثر معماری با نظام بزرگ‌تری از شهر مرتبط است و در سلسله مراتبی از مجموعه‌ها قرار دارد. در واقع بعد کالبدی زمینه شامل عناصر طبیعی و عناصر انسانی ساخت است [۲۱]. در زمینه‌گرایی کالبدی طراح نه تنها خود شی بلکه رابطه متقابل آن را با سایر اشیای موجود در زمینه را ملحوظ می‌دارد؛ زیرا معتقد است که شکل بناها بر اشکال مجاور و نزدیک آن تاثیر می‌گذارد و رابطه بناها و فضاها را با هم در نظر می‌گیرند [۸].

زمینه‌گرایی از دیدگاه برولین نه احیاء سبک‌های تاریخی بلکه احیای یک نگرش به کل زمینه معماری است به گونه‌ای که تضعیف و یا تقویت هویت یک شهر را منتج از نحوه ارتباط ساختمان با زمینه آن می‌داند. برولین زمینه‌گرایی را تمایل به ایجاد ارتباط میان ساختمان و محیط پیرامون آن و ارتباط بین فرم، شکل و مفاهیمی است که در طی زمان یک شکل به خود پذیرفته است [۲۲]. کوان، شکل شهر را ساختار، دانه بندی، تراکم و نمود ظاهری شهر معنی کرد و وبر، شهر را مکان و شبکه‌های کالبدی و فضایی تطبیق داده شده می‌نامد [23]. هر محیط شهری الگویی خاص برای توده و فضا دارد، اما طراحی در صورتی موفق است که بتواند میان توده و فضا همزیستی مثبتی ایجاد کند [24].

در ادامه با جمع بندی آراء صاحب نظران زمینه‌گرایی کالبدی به مولفه‌هایی از جمله شکل و فرم [۲۵] [۲۲] [۲۶]، (سایمون بل [۵])، [24]، مقیاس [۲۵]، [27] [24] [28]، مصالح [۲۵] [۲۲] [24]، بافت شهری شامل میزان تراکم بناها، خیابان‌ها و پیاده‌روها و نسبت آنها با یکدیگر [۲۵] [۲۸] [24]، ریتم [۲۷] [۲۸] [۲۸]، ترکیب احجام و فرم‌ها [۲۸] [24]، خط زمین [۲۸]، [24]، تناسبات و رنگ [۲۵] [۲۷] [۲۴]، تزئینات و جزئیات معماری [۲۵] [24] [۲۲] [27]، توپوگرافی [24] [۲۶]، خاک، چشم اندازها، پرسپکتیو، خدمات شهری [۲۶] [24]، هندسه، دسترسی‌ها، جهت‌گیری، پوشش گیاهی، همجواری بناها با یکدیگر، پیوند بناهای قدیمی و جدید، خط آسمان [24]، تعیین می‌شوند.

۴-۲- زمینه‌گرایی تاریخی

از نظر تاریخ‌گرایان گذشته، درس‌های عینی برای معماران و شهرسازان کنونی داراست. برای خلق مکان‌های زمینه‌گرا، باید تاریخ محلی را به طور عمیق بررسی نموده و با توجه به نیازهای کاربران بومی، واقعیت‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و شناسایی مصالح بومی، روش‌ها و فناوری‌های سنتی عمل کنند [۲۹]. به بیان دیگر زمینه‌گرایی تاریخی توجه به ارزش‌های یک زمینه در در پیاده‌سازی ارزش‌ها و کهن‌الگوها [۳۰] و جاری بودن نظام ارزش‌ها و کهن‌الگوها در اثر معماری [۳۱] می‌باشد. به طور کلی می‌توان این‌گونه نتیجه گرفت که زمینه تاریخی به میزان نظم و رابطه اجزای شهر در طول زمان گفته می‌شود. [۳۲]. به گفته راب کریر ⁱⁱ "تاریخ اجازه انقطاع نمی‌دهد؛ بنابراین، هر آنچه در شهر انجام می‌شود، باید به لحاظ شکلی پاسخی به شرایط از قبل موجود باشد". ساختمان‌های دوره‌های مختلف به علت استفاده از روش‌ها، مصالح و مقیاس‌های ساختمانی در طی قرون متمادی به همدیگر پیوسته بودند. یکی از مباحث مرتبط با زمینه‌گرایی تاریخی مبحث سنت‌گرایی می‌باشد که در سنت‌گرایی از تقلید صرف از زمینه موجود استفاده می‌شود، اما آنچه در زمینه‌گرایی تاریخی مطرح است، ساخت و سازهای جدید، باید روح زمان حاضر را القا و بیان کند، اما در عین حال طرح آن‌ها باید زمینه تاریخی که در متن آن قرار گرفته‌اند را مورد توجه قرار دهند. راه حل‌ها و مسائل مربوط به طراحی این‌گونه بناها بر اساس ارزش‌ها و سنت‌های فرهنگی خاص منطقه تاریخی مورد نظر، نوع وضعیت ساختارهای موجود، میزان همگنی با محل و.. متفاوت خواهد بود. [۳۳] و هدف اصلی حفاظت، زنده کردن ویژگی‌های فرهنگی با ارزیابی ویژگی‌های معماری، تاریخی، زیست محیطی، بصری و زیبایی شناختی آنها است. [۳۴].

زمینه‌گرایی با تاریخ و فرهنگ و اجتماع پیوند دارد، از این رو مفهوم مکان را جایگزین واژه فضا می‌کند؛ مکان‌ها کل‌های انسان محیطی، هستند که از نظر زمانی ماندگارند و روح جامعه را ویژگی‌های تاریخی-جغرافیایی عینیت می‌بخشد. زمینه‌گرایی تاریخی، ویژگی‌های تاریخی را در نظر می‌گیرد و به مکان و جوهره تاریخی آن توجه دارد، از این رو سنت را محترم می‌شمارد اما برای آنکه گذشته برای حال قابل استفاده باشد، به سنت زنده رجوع می‌کند. زمینه تاریخی به خاطر دنیای از قبل موجود ارزش‌ها و خاطره‌ها اهمیت دارد، خاطره بصری قادر است در طول فضا و زمان پیوند‌هایی ایجاد کند [۸].

در ادامه با جمع‌بندی آراء صاحب‌نظران زمینه‌گرایی تاریخی می‌توان به مولفه‌هایی از جمله میراث بیولوژیکی، نشانه‌های زیستی [۲۶] حیات اقتصادی، جغرافیای، زمین‌شناسی، روح و جوهره تاریخی (پاتریک گدس، ۱۹۲۰ به نقل از [۵])، مصالح و مقیاس (۳۲۱، ۱۳۵)، جرم، شکل حجمی و سبک، سازمان فضایی و سلسله مراتب دسترسی، خط آسمان، فشرده‌سازی و ارتفاع، ویژگی‌های مربوط به فرم ساختمان، ترکیب پر و خالی، سیستم‌های ساختمانی، عناصر ساخت [۳۲] اشاره کرد. از بعد الگوهای کالبدی به مولفه‌هایی از جمله توپوگرافی محدوده / نشانه‌های طبیعی / عناصر سبز / عناصر طبیعی مؤثر در شکل بافت و از بعد عملکردی به مولفه‌هایی از جمله کاربری‌ها، فعالیت‌ها و رویدادهای فراموش شده گذشته [۵] اشاره کرد.

۳-۴- زمینه‌گرایی اجتماعی و فرهنگی

زمینه‌گرایی صرفاً یک مفهوم فیزیکی و کالبدی نیست، بلکه با مردم و اجتماع سازنده آن در ارتباط است. زمینه‌گرایی اجتماعی و فرهنگی، شرح زمینه به‌عنوان مجموعه‌های از ارزش‌های موجود برای تأکید بر ابعاد فرهنگی و اجتماعی است (Wetzel 1969 به نقل از [۵]). زمینه اجتماعی "تداعی فضایی نهادهای اجتماعی" است که مورد مطالعه جامعه‌شناسان و جغرافیادانان می‌باشد. [۳] تمایل این دیدگاه دیدن ویژگی‌های فیزیکی محیط مصنوع به عنوان موضوعی "فراپدیده‌ای" است. [۳] بنابراین، در هر زمینه، با در نظر گرفتن عناصر و ویژگی‌های فرهنگی، محیطی، سنتی و ریشه‌ها، آداب و رسوم و آئین‌های فرهنگی رایج و به کارگیری آن‌ها در طراحی معماری و شهرسازی به کیفیت‌های مردم‌پذیری، تعامل، نقش و جایگاه استفاده‌کنندگان از بنا دست پیدا می‌کنیم که می‌تواند به سهولت پذیرش و استفاده از ساختمان‌ها در آن بستر کمک نماید. بر اساس نظریه مکان، درک صحیح زمینه‌های اجتماعی- فرهنگی و تفاوت‌های فرهنگی امکان خوانش و درک مکان را میسر می‌نماید. [۱۹] به این معنا که در واقع علاوه بر بعد کالبدی باید به بعدهایی که انسان در ادراک و فهم آن نقش دارند و با توجه به آن‌ها رفتارهای خود را شکل می‌دهند، توجه کرد.

زمینه‌گرایان اجتماعی و فرهنگی به زبان‌شناسی و معنی‌شناسی رو می‌آورد و برای دریافت معنی به فرهنگ مراجعه می‌کنند [۸] برای دریافت این معنی مشترک تنها با مراجعه به فرهنگ امکان پذیر است [۳۶]. فرهنگ مجموعه قواعدی را می‌آفریند که که شکل ساخته شده بازتابی از آن است. مردم به کمک فرهنگ یعنی مجموعه از ارزش‌ها، باورها، جهان‌بینی و نظام‌های نمادی مشترک به محیط خود معنا می‌دهند [۳۷]. وظیفه‌ی هر بنا به عنوان جزئی از فرهنگ معماری، عینیت بخشیدن به یک اندیشه‌ی ذهنی بوسیله ظرف خاص آن است و بدین ترتیب این ظرف نمودی خواهد بود برای سنجش این فرهنگ، لذا هر ساختمان خود یک شاهد فرهنگی است [۳۸].

اندیشمندان این دسته، از جمله عواملی که می‌توانند بنا را با زمینه آن مرتبط سازند به سه بخش فیزیولوژیک انسانی، نیازهای انسانی و فرهنگ انسانی تقسیم بندی می‌کنند. فیزیولوژیک انسانی آن چیزی است که به جسم و کالبد او در جهت استفاده راحت‌تر از محیط کمک می‌کند. نیازهای انسانی که شامل نیازهای متعالی انسان مانند نیاز به خودشکوفایی و عزت نفس و غیره است. فرهنگ انسانی به تعامل انسان با سایر افراد [۲۵]، بینش، ارزش‌ها و جهان‌بینی او [۲۶] [۳۶]، معانی اشکال و پدیده‌ها و روابط بین آن‌ها [۳۶] است.

۴-۴- زمینه‌گرایی زیست‌محیطی

علاوه بر سه زمینه فوق‌زمینه طبیعی یا زیست‌محیطی نیز به عنوان یکی از زمینه‌های مورد توجه طراحان و برنامه‌ریزان بوده است. بشر از آن‌جا که جزئی از طبیعت است حتی اگر اراده کند، قادر نخواهد بود هرگز از طبیعت چشم‌پوشی کند [۳۹]. طراحی زمینه‌گرا با درک از محیط اطراف آغاز می‌شود، اگر افراد به امکانات محیطی که در آن زندگی می‌کنند آگاه باشند، می‌توانند از آسیب زدن به آن جلوگیری نمایند [۵]. بنابراین در صورت تبدیل معماری به بازتابی از زمینه، افزایش توجه به محیط پیرامونی بنا نیز بیشتر و ضروری‌تر خواهد بود. [۴۰] آلبرتی معتقد است معماری باید با طبیعت مقایسه شود و معماران باید سعی کنند قوانین طبیعت به ویژه تناسب ایده آل آن را بفهمند و در معماری بازتاب نمایند (انتونیا دس، ۱۳۸۳ به نقل از [۱۵]). طراحان زمینه‌گرا باید با تجزیه و تحلیل طبیعت اطراف به ارائه راهکار درست و مناسبی برای تلفیق اثر مصنوع در طبیعت توجه کنند تا ساختمان زمینه‌گرا کمترین ناسازگاری و مغایرت را با محیط طبیعی پیرامون خود داشته باشد (مرادبینی، ۱۳۹۲ [۵]). توجه به یکپارچگی اکولوژیکی و ریشه‌های اکولوژیکی از رئوس زمینه‌گرایی زیست‌محیطی، است [۴۱]. رویکرد اکولوژیکی در نظر دارد کیفیت‌های ذاتی یک مکان را کشف کند و به کار گیرد. [29]

طراحی محیط زیست سایت از جمله مؤلفه‌های دیگر شامل: سازگاری زیست‌محیطی، ردپای ساختمان و وضع موجود، مصرف انرژی، ادغام چشم‌انداز، اندازه زمین و سرزمین، حفاظت از جانوران و گیاهان و موقعیت‌های توپوگرافی و زمین‌شناسی [۲۶].

در ادامه با جمع‌بندی آراء صاحب‌نظران، به مؤلفه‌های تعیین‌کننده برای بعد زمینه‌گرایی زیست‌محیطی از جمله تاثیر نور، باد، حرکت هوا [۳۶] [۲۶] توپوگرافی [۳۶] [۲۶]، مصرف انرژی، ادغام چشم‌انداز، اندازه زمین، حفاظت از جانوران و گیاهان، زمین‌شناسی [۲۶].

در ادامه با توجه به نظرات نظریه‌پردازان و صاحب‌نظران در این زمینه به جمع‌بندی از مولفه‌های موثر زمینه‌گرایی در ابعاد کالبدی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی و زیست‌محیطی رسیده و از این مولفه‌ها در تحلیل نمونه‌های انتخابی از معماری بعد از انقلاب در ایران استفاده خواهد شد.

جدول ۲- مولفه‌های ابعاد زمینه‌گرایی (نگارندگان)

ردیف	نظریه پرداز	کالبدی	اجتماعی و فرهنگی	تاریخی	زیست محیطی
۱	هنری هوب ریده			احیای عناصر کلاسیک گذشته	-
	۱۹۱۵				
۲	سایمون پل	شکل و فرم	معنا	-	عملکرد- اکولوژیک- بیولوژیک
	۱۹۵۷				
۳	راپاپورت		شناخت اجتماع-فرهنگ مردم-ارزش‌ها و باور-اقتصاد	-	تاثیر آب وهوا- توپوگرافی
	۱۹۶۹				
۴	کوهن			-	-
	۱۹۷۴				
۵	مریل گینس	فضا-شکل- مقیاس-	رفتار افراد	-	اقلیم- مصالح-

رنگ- بازشوها- فشرده‌گی- فرم			تناسبات- جزئیات- مصالح- بافت-رنگ-	۱۹۸۰	
-	-	تداعی فضایی- نماد های اجتماعی	محیط مصنوع	کولکوهن ۱۹۸۹	۶
-	-		تصاویر- مناظر شهری	کاپن ۱۹۹۹	۷
-	باور تاریخی مردم	فرهنگ مردم، نوع اجتماعات	ترکیب بندی- مقیاس - ریتم-بافت- قرارگیری	لاشیکا ۲۰۰۵	۸
-	-			تریسی نصر ۲۰۱۵	۹
انرژی-نور جهت خورشید- باد-حرکت هوا- توپوگرافی	نشانه های زیستی- میراث بیولوژیکی	خاطره ناملموس	فرم- خدمات شهری دید و منظر	رضوان ۲۰۱۷	۱۰
-	میزان و نظم رابطه اجزای شهر در زمان	ارزش ها و معانی و اهداف مشترک	هماهنگی با شکل کل از قبل موجود	تولایی ۱۳۸۰	۱۱

۵- معماری معاصر ایران بعد از انقلاب

معماری معاصر ایران، علی‌رغم اختلاف در نام‌گذاری، زمان شروع و اتمام هر دوره، معمولاً به چهار دوره کلی تقسیم می‌شود:

۱- دوره ناصری ۲- دوره پهلوی اول ۳- دوره پهلوی دوم ۴- دوره پس از انقلاب اسلامی یا معماری امروز ایران. [۴۲]

معماری معاصر بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۷۵ شمسی دارای چالش‌های زیادی بوده است، جنگ تحمیلی تا سال‌ها معماری کشور را تحت تاثیر قرار داده و دوران پس از جنگ نیز ساخت انبوه و ارضاء نیازهای فوری آن‌قدر فراگیر بود که چندان توجهی به ماهیت معماری نمی‌شد [۷]. در سال‌های بعد به ویژه از شروع دهه ۷۰ شمسی رفته رفته دوران از سرگیری توجه به معماری آغاز شد. [۷] تعداد مراکز آموزش عالی معماری کشور در این دهه از سه دانشکده به بیش از پنجاه دانشکده رسید. [۴۳] از ۱۳۵۰ به این سو ترجمه و تألیف کتاب‌های معماری و شهرسازی، یکی از عوامل موثر در معماری معاصر ایران به شمار آمده است. [۴۲] سنت برگزاری مسابقه به‌سرعت رواج یافته و طرح‌های کوچک و بزرگ، یکی پس از دیگری از سوی نهادهای مختلف به مسابقه گذاشته شد. [۴۳]

از سوی دیگر پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، جامعه ایران با تحولات گسترده در همه‌ی شئون زندگی مواجه شد و سنت‌ها و ارزش‌های دینی مورد تأکید قرار گرفت. معماری نیز تحت تأثیر اندیشه‌ها و آثار دوری پهلوی دوم و آشنایی

معماران ایرانی با جریان‌های معماری پست‌مدرن دهه‌ی نود میلادی متحول شد. [۴۴] این اندیشه‌ها در کنار یکدیگر به خلق آثاری منجر شدند که به همان اندازه که از معماری گذشته تاثیر پذیرفته اند، دارای ویژگی‌های پسامدرنیستی‌اند. [۴۵] مسعود معتقد است جریان‌های هشت گانه ای پس از انقلاب اسلامی شکل گرفته است که عبارت‌اند از احیای عین به عین معماری سنتی ایران، بوم‌گرایی، گرایش تفننی به سبک‌های معماری غربی، تداوم مباحث معماری مدرن متعالی، تلفیق مفاهیم و عناصر معماری ایرانی با تکنولوژی و معماری مدرن، گرایش به تکنولوژی برتر. [۴۴] همچنین قبادیان در ارتباط با جریان‌های ایده پردازی این دوران سه دسته بندی مطرح می‌کند: ۱- فرهنگ‌گرایی که سه گرایش فکری اصول‌گرا، سنت‌گرا و تاریخ‌گرا را به دنبال دارد، ۲- نوآوری که بوم‌گرایی، ساختارگرایی، نوپردازی و حالت‌گرایی بر اساس این بینش به وجود آمده است و ۳- فرانوآوری که گرایش‌های فرانوآوری واقع‌گرا و نو سنت‌گرایی را مطرح می‌کند. [۴۶] همان طور که حقیر معماران معاصر این دوره را در دو دسته قرار می‌دهد: گروه اول معمارانی هستند که می‌توان آن‌ها را وابسته به فرهنگ بومی و ایرانی دانست و گروه دوم معمارانی‌اند که لزومی به این وفاداری و وابستگی نمی‌بینند که معماران وابسته به فرهنگ بومی و ایرانی نیز خود به دو گونه تعریف می‌شوند: اول، شیوه‌هایی که در آن نگاه نوستالژیک به آثار گذشتگان مبنا قرار می‌گیرد که سعی در استفاده انبوه از عناصر و تزیینات معماری دوره‌های تاریخی ایران دارند و دوم، سبکی که در آن از خلاقیت مدرن در انتزاعی کردن نمادها و موتیف‌ها و یا فرم‌های معماری تاریخی ایران در بیان اثر جدید معماری استفاده می‌کند. [۴۲]

به این ترتیب افراد مختلف جریان‌های مختلفی را برای این دوره مطرح کرده‌اند اما نقطه مشترک همه صاحب نظران توجه به سنت، تاریخ، بوم، زمینه‌های فرهنگی و غیره است و ارزش معماری را در این جریان‌ها دانسته‌اند. هر یک از این رویکردها را می‌توان به یکی از مولفه‌های زمینه‌گرایی مرتبط دانست. از بین این رویکردها، تاکید بر انسجام و وحدت بصری و هماهنگی بستر با زمینه طراحی، را مناسب‌ترین راهکار قابل ارائه در بناها و آثار هویت‌گرا و جریان‌های تجدید حیات‌گرایانه، در معماری پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌دانند. [۴۷] از میان بیشمار پروژه بعد از انقلاب، تعداد کمی از پروژه‌های این دوره زمینه‌گرا محسوب می‌شوند و با تعداد نمونه‌های اندکی از زمینه‌گرایی مواجه هستیم. به طور مثال پل طبیعتⁱⁱⁱ تهران که در منطقه سبز عباس‌آباد واقع شده است همانند پل‌های تاریخی ایران که علاوه بر عملکرد پل، دارای کاربری‌های جمعی و اجتماعی‌اند، فضایی جهت مکث برای مردمی که قصد عبور از دو پارک مجاور را دارند فراهم می‌کند و یا ساختمان خانه‌ی شریفی‌ها^{iv} که برون‌گرایی اقلیم معتدل ایران و دورن‌گرایی اقلیم گرم و خشک ایران را در شهری مرکزی به وجود آورده است رویکردی منطقه‌گرا داشته که رویکردی جامع‌تر از زمینه‌گرایی است. با این وجود یکی از اهداف پژوهش، شرح و بسط ویژگی این بناها در معماری بعد از انقلاب اسلامی است.

۱-۵- ابعاد زمینه‌گرایی در معماری بعد از انقلاب اسلامی

صورت گرفته در بخش‌های قبل نشان داد که زمینه‌گرایی در معماری دارای ابعاد مختلفی است که این ابعاد در بناهای مختلف با توجه به مولفه‌های مورد استفاده، نمود متفاوتی دارند. به همین دلیل میزان و چگونگی بهره‌گیری از زمینه در پروژه‌ها متفاوت است. هدف پژوهش در این بخش بررسی بناهای این دوره از تاریخ معماری ایران از نظر زمینه‌گرایی و مولفه‌های مرتبط با آن‌ها است. برای رسیدن به این هدف تعدادی نمونه از پروژه‌های ساخته شده بعد از انقلاب اسلامی که به ابعاد و مولفه‌های زمینه‌گرایی نزدیک‌اند شناسایی و به بررسی میزان توجه به این مولفه‌ها پرداخته شد. در این میان شش پروژه که نزدیکی بیشتری با زمینه‌گرایی داشته انتخاب و در چهار بخش کالبدی، تاریخی، فرهنگی و اجتماعی و زیست محیطی بررسی می‌شود.

۱-۵-۱- بعد کالبدی

تأکید بر هماهنگی با بافت و محیط پیرامونی طراحان را در دستیابی به اثری هویت‌گرا و متمایل به زمینه کمک خواهد کرد؛ در مقابل پرداختن به نوعی معماری متفاوت با زمینه، هرچه این تفاوت آگاهانه باشد یا سهل‌انگانه، کمکی به ارتباط

مخاطب با بنا نمی‌کند از این رو تأکید بر انسجام و وحدت بصری و هماهنگی بنا با زمینه‌ی طراحی، مناسب‌ترین راه‌کار قابل ارائه در بناها است. [۴۸] به این ترتیب با گذشت زمان، طراحان سعی در حفظ یکپارچگی بنا با زمینه و همچنین جلوگیری از اغتشاش در جنبه‌های ظاهری طرح خود دارند. این هماهنگی در جنبه‌های مختلفی هندسه و تناسبات و یا توجه به همجواری‌های خود نمود پیدا می‌کند. برای مثال بازارچه چشم و چراغ^v در مشهد با کاهش ارتفاع در ساختار خود سعی در احترام به بنای همجوار خود و حفظ یکپارچگی بنا با زمینه دارد که به تنهایی زمینه‌گرایی محسوب نمی‌شود اما در صورت استفاده از تکنیک‌هایی مانند شکاف و گشایش دید به بنای گنبد سبز استفاده می‌کرد، می‌توانست در دسته‌بندی زمینه‌گرایی تاریخی قرار گیرد.

از پروژه‌های تأثیرگذار در این بعد، می‌توان به پروژه **باغ کتاب تهران**^{vi} اشاره کرد. این پروژه در بستر سبز محدوده عباس آباد واقع و به نوعی در پنجمین ضلع از مجموعه‌های فرهنگی-اجتماعی مانند کتابخانه ملی تهران و موزه دفاع مقدس قرار دارد. استفاده بهینه از بافت سبز و حفظ طبیعت، جایگاه ویژه‌ای در طرح جامع منطقه عباس آباد دارد، به همین دلیل این پروژه با استفاده از تکنیک پوسته‌ی برخاسته از زمین^{vii} سعی در عدم برهم زدن بستر و رعایت زمینه‌گرایی داشته است. از طرفی دیگر، بام سبز ساختمان و سیرکولاسیون درون مجموعه نیز دو عامل اصلی ارتباط‌دهنده افراد با عملکرد ساختمان می‌باشند.

تصویر ۱- باغ کتاب تهران
(www.archline.ir)

در پروژه دیگری مانند موزه قرآن^{viii} با رعایت مقیاس، ارتفاع و جهت‌گیری نسبت به بناهای مجاور و ایجاد پله فضا بر روی بام پروژه سعی در احترام به همجواری و ایجاد فضای باز جمعی در بستر خود داشته است و به عنوان یکی از نمونه‌های موفق در زمینه‌گرایی کالبدی می‌توان از آن نام برد. همچنین شکستگی‌های اضلاع شرقی و غربی این بنا ناشی از وجود درختان با ارزش و ضرورت حفظ آن‌ها است. به این ترتیب ساختمان اصلی فرهنگسرا کاملاً در دل زمین ساخته شده است و به جز دو حیاط ورودی و پلکان دسترسی و نورگیر وسیع سرسرای میانی نمود خارجی دیگری ندارد.

۲-۱-۵- بعد تاریخی

در معماری معاصر ایران، هیچ‌گاه اندیشه‌ی بازگشت به هویت معماری ایرانی، نگاه به گذشته و الهام از معماری تاریخی فراموش نشده و در سطوح مختلف ظهور یافته است. این جریان معماری هویت‌گرا، با وام‌گیری عناصر و مفاهیم نهفته در سطوح مختلف معماری ایران جریان دارد. [۴۵] برخلاف معماری سنت‌گرا که استفاده عین به عین از نمادها و الگوهای تاریخی معماری است، در زمینه‌گرایی تاریخی، طراحان در تلاش‌اند تا علاوه بر نمود استعاری از این الگوها، به بافت تاریخی خود احترام گذاشته و یادآور این تاریخ در بستر خود شوند.

از نمونه‌های موفق در این بعد می‌توان به ساختمان‌های اداری شهر بم^{ix} اشاره کرد. این پروژه با استفاده از موتیف‌ها و الگوهای تاریخی مانند حیاط مرکزی و نحوه ترکیب احجام پر و خالی، پیوند تأثیرگذاری با بافت تاریخی خود برقرار کرده است.

پس از وقوع زلزله ویرانگر بم بازسازی و احیای ساختمان‌های اصلی در بافت تاریخی شهر در اولویت قرار گرفت و اجتناب از ایجاد بنا با ارتفاع زیاد در طراحی مجموعه مد نظر قرار گرفت به گونه ای که مجموعه ساختمان‌ها علی‌رغم شاخص بودن در محیط پیرامون با بافت کلی شهر مطابقت دارند. بر این اساس این مجموعه با توجه به زمینه تاریخی خود در شهر بم، از روش‌ها، مصالح و تکنیک‌های ساخت مرتبط با بستر نیز استفاده کرده است. همچنین احترام به بافت محیطی شهرهای کویری و استفاده از راهکارهای اقلیمی در سازش با عوامل آب و هوایی منطقه گرم و خشک بم به صورت بناهایی مجزا دور حیاط‌های مرکزی طراحی شده است.

تصویر ۲- مجموعه اداری شهر بم

www.arel.ir

از پروژه‌های موفق دیگر در این زمینه می‌توان به مسجد ولی عصر^x تهران که با رعایت مقیاس و ارتفاع به بنای تاریخی تئاتر شهر احترام گذاشته است اشاره کرد. در فرهنگ اسلامی، مسجد بنایی شاخص‌تر نسبت به همجواری‌های خود است که در یک بافت تاریخی به دلیل استفاده از تزئینات و عناصر شاخص، توجه را به سمت خود جلب می‌کند. اما در این پروژه معمار تصمیم داشته است تا بیشترین هماهنگی با بافت را به جود آورد به همین دلیل برخی از عناصر مسجد مانند گنبد و مناره‌ها حذف شده و از یک الگوی تک سلولی بدون تزئین و دارای حجم و هندسه ساده استفاده کرده است. این سادگی و خلوص در بنا باعث ایجاد تناقض در پارادایم‌های تفکر طراحی مسجد شده است.

تصویر ۳- مسجد ولی عصر تهران

www.karandgroup.com

در مقابل برخی بناها مانند مجموعه ورزشی رفسنجان^{xi} به دلیل برداشت صرفاً فرمی از موتیف‌های سنتی مانند فرم آب انبار و یخچال، زمینه‌گرایی تاریخی محسوب نمی‌شوند. در ساختمان موزه خراسان^{xi i} واقع در بستر طبیعی پارک کوهسنگی مشهد نیز به دلیل استفاده از مولفه‌های تاریخی زمینه شهرستان کلات در بستر طبیعی خود، تناسبی با زمینه ندارد زمینه‌گرایی محسوب نمی‌شود.

۳-۱-۵- بعد فرهنگی اجتماعی

مشارکت و نحوه حضور مردم در فرآیند ساخت و بهره برداری از دیرباز یکی از عوامل اصلی معماری ایران به شمار می آید. با توجه به روند رو به رشد تفکر طراحی معماری جمعی در بین طراحان و همکاری استفاده کنندگان در فرآیند طراحی، رابطه مردم با بناها که تحت تاثیر روابط اجتماعی است رو به افزایش بوده و در این راستا فرهنگ نقش مهمی در ایجاد معانی مشترک و پیوندهای اجتماعی ایجاد می کند.

از نمونه های موفق در این بعد پروژه حضور در هرمز^{xiii} در بستر ضد ساخت و سازه های مدرن، تلاش دارد تا فضایی شهری را تحت عنوان "رانگ^{xiv}" طراحی کند که مردم بتوانند در آنجا علاوه بر پیاده روی، تعاملات اجتماعی نیز داشته باشند و مردم را نسبت به ساخت و سازها آرام کند. این مجموعه با فضای جزیره هرمز هماهنگی داشته و در عین حال تلاش اصلی طراحان پروژه این است که مجموعه با رعایت مقیاس خود، واقعیت مردم را بپذیرد و آن ها را به مشارکت دعوت کند. برای این منظور در ساخت آن با ترکیب شن و ماسه تصفیه شده با ساختاری فولادی با پوشش سیمان استفاده شده که باعث شده این پروژه علاوه بر زمینه گرایی زیست محیطی دارای زمینه گرایی فرهنگی نیز باشد.

تصویر ۴- مجتمع مسکونی نیاوران تهران
(www.archline.ir)

تصویر ۵- حضور در هرمز
(www.caoui.ir)

۴-۱-۵- بعد زیست محیطی

در فرهنگ ایرانی احترام به طبیعت ریشه های عمیقی داشته و همزیستی انسان طبیعت و معماری در معماری سنتی ایران مشهود است، به این ترتیب تفکر درباره ی طبیعت، اجزا و عناصر آن یکی از مقولات مهمی است که فرهنگ ایرانی به آن تکیه دارد [۵]. امروزه با افزایش مشکلات و آسیب های زیست محیطی ناشی از ساخت و سازهای معاصر با خطر از بین رفتن منابع طبیعی رو به رو هستیم. در صورتی که یک بنا می تواند در بعد زمینه گرایی زیست محیطی علاوه بر عدم آسیب به محیط زیست خود، کمکی در حفظ و گسترش آن داشته باشد. برای مثال ساختمان مسکونی شماره یک^{xv} در محلات با تبدیل ناکارآمدی ضایعات سنگ ها به شگردی اقتصادی و زیست محیطی، به استفاده ی مجدد از این دورریزها در نماهای بیرونی و چندی از نماهای داخلی پرداخته و توانسته سنگ های حاصل از تولیدات سازندگان محلی را بازیافت کند. هر چند که این پروژه در دسته زمینه گرایی زیست محیطی قرار نمی گیرد اما اقدام کوچکی در حفظ و بازیابی مصالح طبیعی انجام گرفته است.

از پروژه های موفق در زمینه گرایی زیست محیطی می توان به مجتمع مسکونی نیاوران^{xvi} اشاره کرد. این بنا در شمال شهر تهران در ترکیب با درختان موجود در محل طراحی شده و سعی در نزدیکی انسان با درختان داشته است. طرح اولیه طراحی مبتنی بر گنجاندن درختان قدیمی موجود در محل ساختمان و با توجه به محور اصلی درختان داخلی، جرم ساختمان به دو بخش اصلی تقسیم شده است.

۶- تحلیل نمونه موردی

مؤلفه‌های زمینه‌گرایی	مقیاس و ارتفاع	بانه بندی و نسبت فضا های پر و خالی	تناسبات کلی احجام	نوع و جنس	رنگ	بافت	نحوه ترکیب مصالح	بناغ کتاب تهران	مجموعه اداری نم	مسجد وینچستر	فرهنگسرای انگلستان (روز فرآن)	مجمع مسکونی بناوران	حصور در هرمز
زمینه کالبدی	خط آسمان												
	خط زمین												
	بازشوها و ورودی												
	ریتم های افقی و عمودی												
	جزئیات اجرایی												
	آرایه های تزئینی												
	جهت گیری												
	توپوگرافی												
	پیوند بنا های قدیم و جدید												
	هندسه												
تداخل توده و فضا	دسترسی												
	چشم انداز												
	بافت شهری												
	توپوگرافی												
	نشانه های طبیعی												
الگو های کالبدی	مقیاس												
	جرم												
	مصالح												
	فرم جمعی												
	سبک												
	زمینه ای برای آینده												
	خط آسمان												
	ارتفاع												
	ترکیب پر و خالی												
	کاربری ها و رویداد ها و فعالیت های فراموش شده												
فیزیولوژیک انسان	مقیاس انسانی												
	معانی اشکال و پدیده ها												
	باور ها و ارزش ها												
زمینه اجتماعی و فرهنگی	پیوند انسان با طبیعت												
	پایداری												

۷- جمع بندی

مهم ترین دستاورد این پژوهش نحوه ارتباط طرح با زمینه در انواع ابعاد زمینه‌گرایی در پروژه‌های بعد از انقلاب اسلامی ایران است. از آن جایی که ارتباط با زمینه در رشد معماری با هویت بعد از انقلاب اسلامی تاثیرگذار است اما به این رویکرد کمتر پرداخته شده است و تعداد محدودی از بناها تحت تفکر این رویکرد طراحی شده‌اند. با توجه به جدول بالا، از بررسی مؤلفه‌های ابعاد مختلف زمینه‌گرایی در بناهای بعد از انقلاب اسلامی به این نتیجه می‌رسیم که بعد کالبدی نسبت به سایر ابعاد در بسترهای شهری و تاریخی بیشتر استفاده شده است چرا که معماران و طراحان تمایل بیشتری به هماهنگی بنا با

زمینه اطراف از نظر کالبد و فرم و ظاهر دارند. از بین مولفه‌های این بعد، طراحان تمایل بیشتری به رعایت مقیاس، ارتفاع، خط‌آسمان، ارتباط بناهای قدیم و جدید و چشم انداز داشته و توجه کمتری به ریتم‌های افقی و عمودی و بازشوها شده است. بر این اساس تعداد زیادی از بناهایی که در بستر تاریخی ساخته می‌شوند به این دلیل که فقط از موتیف‌های ظاهری فرم استفاده می‌کنند و تاثیری در نوع تفکر آن‌ها نسبت به تاریخ آن زمینه ندارد، زمینه‌گرایی تاریخی محسوب نمی‌شوند. در بعد زیست محیطی نیز معماران تمایل بیشتری به ارتباط بین بنا و طبیعت دارند در حالی که به مولفه‌های پایداری و اقلیمی به میزان کافی توجه نشده است. همچنین بازنمایی ویژگی‌های فرهنگ و اجتماعی در بناهای این دوره بسیار کم مشاهده می‌شود. تا کنون، در پروژه‌هایی که از نظر مقیاس و عملکرد تاثیر به‌سزایی در زمینه اطراف خود دارند، نحوه مشارکت و حضورپذیری افراد در نظر گرفته نشده و این بعد از زمینه‌گرایی مورد غفلت قرار گرفته است.

در نهایت با بررسی هر یک از نمونه‌ها در مولفه‌های ابعاد مختلف زمینه‌گرایی چنین نتیجه می‌شود که مجموعه اداری شهر بم بیشترین زمینه‌گرایی را دارا می‌باشد. هر چند که در این مجموعه با وجود این که ویژگی‌های بعد تاریخی نمود بیشتری دارد اما این بنا به برخی مولفه‌های سایر ابعاد زمینه‌گرایی نیز پرداخته است. این پروژه حداکثر ارتباط با مردم و پیدا کردن معانی مشترک را از طریق بازگشت به تاریخ و الگوهای تاریخی در ساخت بناها برقرار کرده است. از منظر زیست محیطی نیز با رعایت حداکثر سایه اندازی در حیاط‌های میانی و استفاده از خرد اقلیم‌ها پروژه را با شرایط گرم و خشک شهرهای کویری هماهنگ کرده است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت این بنا در ابعاد مختلف زمینه‌گرایی با بافت و بستر اطراف خود حداکثر هماهنگی را دارد.

مراجع

- [۱] M. Carmona, T. Heath, T. Oc, and S. Tiesdell, *Public Places, Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design*. Architectural Press, 2003.
- [۲] ح. شایان ح. کامل نیا، "منطقه‌گرایی و چالش‌های معماری معاصر در آغاز هزاره سوم"، معماری و شهرسازی، ۱۳۸۷.
- [۳] A. Colquhoun, "The Concept of Regionalism, Postcolonial space (s)," ed: Princeton Architectural Press, New York, 1997.
- [۴] م. لوئیز، فرهنگ شهرها، مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری ایران، ۱۳۸۵.
- [۵] پ. هاشم پور، ا. نژادابراهیمی، ث. یزدانی، "کاربست رویکرد زمینه‌گرایی در بازآفرینی بافت‌های تاریخی (نمونه موردی: میدان صاحب الامر تبریز)"، معماری و شهرسازی پایدار، ۱۳۹۷.
- [۶] P. Oliver, *Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture*. Architectural, 2006.
- [۷] ح. کامل نیا م. مهدوی نژاد، آشنایی با معماری معاصر از شرق تا غرب. تهران: علم معمار رویال، ۱۳۹۱.
- [۸] ن. تولایی، "زمینه‌گرایی در شهرسازی"، هنرهای زیبا، ۱۳۸۰.
- [۹] ع. حجت، "سنت سنت‌گرایان و سنت‌گرایی معماران"، معماری و شهرسازی (هنرهای زیبا)، ۱۳۹۴.
- [۱۰] E. Burden, *Illustrated Dictionary of Architecture*. McGraw-Hill Companies, Incorporated, 2001.
- [۱۱] J. S. Curl and S. Wilson, *The Oxford dictionary of architecture*. Oxford University Press, USA, 2015.
- [۱۲] A. Dehkhoda, in *Persian Dictionary*, ed. Tehran: Institute of Publications and Printing of Tehran University, 1998.
- [۱۳] اکبری، بذرافکن، کاوه، تهرانی، سلطانزاده، "تبیین روش‌های طراحی زمینه‌گرایی و منطقه‌گرایی در معماری ایران (نمونه مطالعاتی: اثرهایی شاخص با دوره‌های زمانی متفاوت از معماری شهر تهران)"، مدیریت شهری، ۱۳۹۶.
- [۱۴] ن. قنبری، "بررسی تطبیقی رویکردهای زمینه‌گرایی در معماری بناهای فرهنگی معاصر ایران و غرب؛ طراحی موردی مجموعه فرهنگی هنری شهر تهران"، تربیت مدرس تهران، تهران، ۱۳۹۳.
- [۱۵] پ. نقوی ح. مظاهریان، "تحلیل نظریات معاصر در مواجهه با زمینه در طراحی معماری"، باغ نظر، ۲۰۱۹.

- [۱۶] ک. نسبیت, نظریه‌های پسامردن در معماری. تهران: انتشارات نی, ۱۳۸۶.
- [۱۷] G. Çizgen, "Rethinking the role of context and contextualism in architecture and design," Eastern Mediterranean University (EMU), 2012.
- [۱۸] H. Sotoudeh and W. Abdullah, "Affected variables on successful infill design in urban historic context," Arts and Design Studies, vol. 3, no. 9, 2012.
- [۱۹] م. کرمونا ج. پانتر, از سیاست طراحی تا کیفیت طراحی. تهران: آذرخش, ۱۳۹۴.
- [۲۰] م. میرمقتدایی, "معیارهای شناخت و ارزیابی هویت کالبدی شهرها," هنرهای زیبا, ۱۳۸۳.
- [۲۱] س. دانش پور م. روستا, "خوانش ساختار شهر؛ گامی به سوی شکل شناسی شهری," معماری و شهرسازی ایران, ۱۳۹۱.
- [۲۲] ب. برولین, معماری زمینه گرا: سازگاری ساختمان های جدید با قدیم. خاک, ۱۳۸۳.
- [۲۳] R. Cowan, *The Dictionary of Urbanism*. Streetwise Press, 2005.
- [۲۴] Y. Ashihara, *The aesthetic townscape*. The mit press, 1983.
- [۲۵] M. C. Gaines, "Teaching a Contextual Architecture," *Journal of Architectural Education*, vol. 33, no. 3, pp. 21-26, 1980/02/01 1980.
- [۲۶] H. Radoine, *Architecture in Context: Designing in the Middle East*. Wiley, 2017.
- [۲۷] L. Soosani, "Questioning the compatibility of the infill architecture in historic environment, case study: walled city of Nicosia," 2013.
- [۲۸] H. Lakshika, "Physical context as a generator of architecture: manipulation of built environment in harmony with nature," 2005.
- [۲۹] R. Trancik, *Finding Lost Space: Theories of Urban Design*. Wiley, 1986.
- [۳۰] K. Frampton et al., *Studies in Tectonic Culture: The Poetics of Construction in Nineteenth and Twentieth Century Architecture*. Graham Foundation for Advanced Studies in the Fine Arts, 1995.
- [۳۱] E. Fritsch, "Context : physical and psycho-cultural : a design for the concert hall in Sarajevo, Bosnia," Massachusetts Institute of Technology, Dept. of Architecture, 2001.
- [۳۲] S. Abedi and H. Iravani, "Analysis of the Contextual Architecture and its Effect on the Structure of the Residential Places in Dardasht Neighborhood of Isfahan," *European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings*, vol. 4, no. 3 (s), pp. pp. 158-168, 2015.
- [۳۳] ب. فیلدن ی. یوکیلتو, مدیریت در محوطه‌های میراث جهانی (راهنمای مدیریت در محوطه‌های میراث فرهنگی جهان). موسسه چاپ و انتشارات دانشگاه تهران, ۱۹۹۸.
- [۳۴] B. Ipekoglu, "An architectural evaluation method for conservation of traditional dwellings," *Building and Environment - BLDG ENVIRON*, vol. ۴۱, pp. 386-394, 03/01 2006.
- [۳۵] R. Krier, *Urban Space*. Academy Editions, 1998.
- [۳۶] ا. راپوپورت, معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی. شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری, ۱۳۹۲.
- [۳۷] ش. پوردیهیمی, "فرهنگ و مسکن," مسکن و محیط روستا, ۱۳۹۰.
- [۳۸] غ. معماریان, سیری در مبانی نظری معماری, ۹. تهران: مولف, ۱۳۹۳.
- [۳۹] ی. گروتو, زیباشناختی در معماری. تهران: دانشگاه شهید بهشتی, ۱۳۷۵.
- [۴۰] م. مهدوی نژاد, م. بمانیان, م. ملایی, "فرآیند طراحی زمینه گرا-تجربه معماری" نقش جهان, ۱۳۹۰.
- [۴۱] م. بهزادفر, "طراحی شهری در عمل: راهنمای ساختاری اولیه, درس گفتارهای دوره کارشناسی ارشد طراحی شهری," دانشگاه علم و صنعت ایران ۱۳۸۸.
- [۴۲] س. حقیر, "آیا معماری امروز ایران محصول انقلاب اسلامی است؟," منظر, ۱۳۸۸.
- [۴۳] ا. اعتصام, ر. فرم‌بینی فراهانی, س. اقبالی, "سیر تحولات فرمی در طراحی معماری بناهای فرهنگی در معماری معاصر ایران (سه دهه پس از انقلاب اسلامی)," هویت شهر, ۱۳۹۲.
- [۴۴] ا. بانی مسعود, معماری معاصر ایران: در تکاپوی بین سنت و مدرنیته. تهران هنر معماری قرن, ۱۳۹۱.

National Conference on Architecture, Civil Engineering,
Urban Development and Horizons of Islamic Art
in the Second Step Statement of the Revolution

Tabriz Islamic Art University / 20 May. 2021

- [۴۵] م. حمزه نژاد م. رادمهر، "تحلیل اصول فضایی و الگوگزینی بهینه در معماری الگوگرایی معاصر ایران، بررسی موردی: سازمان میراث فرهنگی کشور، حسین امانت،" مطالعات معماری ایران، ۱۳۹۶.
- [۴۶] و. قبادیان، سبک شناسی و مبانی نظری در معماری معاصر ایران. تهران: علم معمار رویال، ۱۳۹۲.
- [۴۷] م. مهدوی نژاد، م. خبری، ر. عسکری مقدم، "تجدیدحیات گرایی و معماری معاصر ایران در سال های پس از پیروزی انقلاب اسلامی،" مطالعات شهر ایرانی اسلامی، ۱۳۸۹.
- [۴۸] م. مهدوی نژاد، م. خبری، ر. عسکری مقدم، "بازشناسی گرایش های تجدید حیات گرایانه در معماری پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران،" پژوهش در فرهنگ و هنر، ۱۳۸۸.

---

i Contextual Thinking

ii Rob Krier

iii لیلا عراقیان-۱۳۹۳-تهران

iv علیرضا تغابنی (Next office)-۱۳۹۱-تهران

v جواد خدائی (مشاور آبار)-۱۳۹۷-مشهد

vi سام طهرانچی (مشاور هسته طراحی)-۱۳۹۶-تهران

vii Rising from the ground crust

viii بهروز احمدی-۱۳۷۷-تهران

ix بهروز احمدی-۱۳۸۵-بم

x رضا دانشمیر و کاترین اسپریدونوف-۱۳۹۶-تهران

xi هادی میرمیران (مشاور نقش جهان - پارس)-۱۳۸۰-رفسنجان

xii محمدمین میرفندرسکی (مشاور گام ما)-۱۳۹۳-مشهد

xiii طراحان زاو-۱۳۹۵-هرمزگان

xiv رانگ فضایی شهری است که مردم بتوانند در آنجا علاوه بر پیاده روی تعاملات اجتماعی داشته باشند.

xv رامین مهدی زاده (مشاور کالکتیوترین)-۱۳۸۹-محلات

xvi محمدرضا نیکبخت (دفتر معماری زندگیان)-۱۳۸۴-تهران